

SENTÈNCIA D'UN PROCÉS DE BRUIXERIA A RIPOLL AL SEGLE XIV

Resum

Les disputes jurisdiccionals entre el bisbe de Vic i l'abat de Ripoll entre els segles XII i XIV van donar lloc a un document amb data 29 de setembre de 1322. Aquest document registra la sentència del procés de bruixeria que es va dur a terme contra Berenguera, muller del difunt Ramon de Vallespirans, i dos dels seus col·laboradors: Elisenda de Coma i Guillem de *Sorech*. Aquesta sentència del procés inquisitorial ens situa enmig del conflicte jurisdiccional enquistat entre dues institucions que volen disputar-se la preeminència i, alhora, ens insinua el que pot semblar una disputa entre dues famílies que tenien un origen territorial comú.

Paraules clau: inquisició, bruixeria, judici, sentència, Vallespirans, Ripoll, Vic

Josep Ribas i Solà
Arxiu Comarcal del
Ripollès

Abstract: *Sentence of a process of witchcraft in Ripoll in the 14th century*

Jurisdictional disputes between the Bishop of Vic and the Abbot of Ripoll between the twelfth and the fourteenth centuries gave rise to a document, dated 29 September 1322. This document records a ruling on witchcraft proceedings brought against Berenguera, wife of the late Ramon de Vallespirans, and two of her associates: Elisenda de Coma and Guillem de *Sorech*. This ruling from inquisitorial proceedings is set within jurisdictional deadlock between two institutions vying for pre-eminence, and also hints at what may be a dispute between two families with a common geographical origin.

Key words: inquisition, witchcraft, trial, ruling, Vallespirans, Ripoll, Vic

Introducció

L'objectiu d'aquest article és la presentació i l'estudi d'un document en suport pergamí que es troba al calaix 9, capsa 6b, de l'Arxiu Capitular de Vic.

Aquest document conté la publicació de la sentència que van rebre Berenguera, muller del difunt Ramon de Vallespirans, i dos dels seus col·laboradors: Elisenda de Coma i el prevere Guillem de *Sorech*.

El treball s'ha plantejat en quatre punts:

- El primer se centra a descriure les tres etapes, entre el segle XII i el XIV, que van transcórrer fins que es va celebrar el judici que va generar el document que ara tenim a les mans. Les disputes jurisdiccionals entre el monestir de Santa Maria de Ripoll i el Bisbat de Vic es van materialitzar en documents com el que es presenta.
- El segon punt estudia el contingut de la sentència. Veurem quins van ser-ne els protagonistes, les causes per les quals els van inculpar i les penes que els van imposar.
- El tercer situa el contingut de la sentència en la finalització del tercer període de conflictes entre el bisbe de Vic i l'abat de Ripoll, i planteja la coincidència de certs personatges amb un origen geogràfic comú.
- Finalment, es presenta l'edició del document de la sentència que s'ha treballat.

Disputa jurisdiccional entre el Bisbat de Vic i el monestir de Santa Maria de Ripoll

Les tibantors entre el Bisbat de Vic i el monestir de Santa Maria de Ripoll des del segle XII fins al segle XIV ja han estat documentades i estudiades.¹ Tot i això, s'ha considerat interessant explicar el context de la situació jurisdiccional per poder entendre que el contingut del document que aquí es presenta no es pot incloure únicament en l'àmbit religiós, de persecució de pràctiques considerades herètiques per l'església, sinó també en l'àmbit del conflicte que hi havia entre aquestes dues institucions.

La base per poder estudiar aquests fets han estat les fonts documentals localitzades en els fons de l'Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic.²

Entre el segle XII i el XIV s'han detectat tres períodes de conflictes, que s'exposen tot seguit:

- Els primers passos de les disputes van tenir lloc aproximadament entre els anys 1132 i 1134, quan els abats de Ripoll encara depenien de Sant Víctor de Marsella. La reclamació d'una obediència canònica superior a la dels abats de Ripoll per part del bisbe de Vic va iniciar un període amb un seguit de denúncies, amonestacions, excomunicacions i concòrdies que s'aniran succeint fins a arribar al període del document estudiat. L'any 1132, el bisbe de Vic, Ramon Gaufred, va posar en interdicte totes les esglésies del monestir de Ripoll,³ i no va ser fins a la concòrdia del 1134 que es va posar fi a aquest conflicte. Aquesta sentència va establir que el bisbe de Vic no podria posar en interdicte les esglésies del monestir sense abans haver obtingut el consentiment del papat. Destaca el fet que els qui van signar aquesta concòrdia fossin l'arquebisbe de Tarragona, Oleguer, i el bisbe de Girona,

Berenguer Dalmau, els mateixos que havien donat suport a l'acció del bisbe de Vic l'any 1132, a l'inici del conflicte, i que ara resolien en un altre sentit. Un altre fet que esmenta la concòrdia és que una raó que va impulsar l'interdicte era la voluntat de poder restablir la correcció del clergat. Aquest darrer factor s'anirà veient repetit en les etapes següents, juntament amb altres arguments, atès que és un element rellevant per poder desenvolupar l'estudi de la sentència que es presenta.⁴

- El segon període del conflicte és, segurament, el que es deuria iniciar els anys previs al 1239. Va ser una de les fases més llargues, ja que va finalitzar el 1260. En aquesta etapa, els abats de Ripoll ja eren independents de Sant Víctor de Marsella, cosa que havien aconseguit l'any 1169.⁵ El conflicte es va començar a resoldre el 3 d'agost de 1239, quan el bisbe de Vic, Bernat Calbó, i l'abat de Ripoll, Ramon Desbac,⁶ van comprometre's a posar-se sota l'arbitratge de l'arquebisbe de Tarragona en el litigi que tenien sobre els privilegis del monestir.⁷ L'endemà, el dia 4, el mateix arquebisbe va imposar unes constitucions a la seu de Vic. Entre aquestes, és d'especial interès la que permetia al bisbe de poder inquirir contra els clergues herètics.⁸

Entre els anys 1252 i 1260, el conflicte es va reactivar. El bisbe de Vic, Bernat de Mur, en un intent per recuperar la preeminència, va reprendre el procés i l'any 1252 va excomunicar l'abat, Dalmau Sagarriga,⁹ els monjos de Ripoll i tots els seus clergues, i va posar en interdicte les esglésies del monestir.¹⁰

Però no va ser fins al 21 de gener de 1260 quan una butlla del papa Alexandre VI comissionava dos jutges per resoldre el conflicte, el prior dels dominics de Barcelona i l'ardiaca i sagristà de la seu de Barcelona, i estipulava que la sentència no tindria opcions d'apel·lació.¹¹ Aquesta va arribar el 2 de novembre de 1260 i establia un seguit de punts, entre els quals es declarava que el monestir de Ripoll estava exempt de la jurisdicció del bisbe de Vic i que tots els clergues del monestir restaven sota l'autoritat plena de l'abat. Tot i això, disposava que el bisbe podria fer visites pastorals a les esglésies parroquials del bisbat de Vic pertanyents al monestir de Ripoll, i si hi detectava algun clergue que no complís les normes, l'hauria de denunciar a l'abat perquè hi pogués intervenir, ja que els clergues, com s'ha dit, estaven sota la jurisdicció d'aquest darrer. Només en cas que l'abat no prengués mesures per a la correcció de les males pràctiques s'autoritzava el bisbe a intervenir-hi.¹²

- El darrer període és el que va de l'any 1308 fins al 1322, i és el més proper al document que s'ha estudiat. L'any 1308, Berenguer de Guàrdia, bisbe de Vic, va

requerir en dues ocasions l'abat de Ripoll, Ramon, perquè li deixés tonsurar els estudiants¹³ i se li permetés poder visitar i inquirir els crims que els eclesiàstics cometien.¹⁴ No és fins al 28 d'abril de 1312 que es troba una nova sentència que ajusta la que hi havia hagut l'any 1260. En aquesta cal destacar que el bisbe de Vic no pot fer visites pastorals, però sí que se li permet (fins i tot al degà) perseguir els incestuosos, els adúlterers o els sacrílegos. No obstant això, si hi ha pena temporal o pecuniària, l'executarà l'abat com a senyor jurisdiccional de Ripoll. D'altra banda, com a delegats de la Seu Apostòlica, al bisbe i al degà se'ls permet tractar els actes d'heretgia i els sortilegis.¹⁵

En aquest període, a més, cal destacar que en l'abaciologi de Ripoll apareix la notícia de l'òbit de l'abat Guillem de Camps el 21 d'octubre de 1318, el qual, aparentment, va ser perseguit pel bisbe de Vic: «Fuit persequutus in villa Rivipulli et per episcopum Vicensem».¹⁶ Amb aquesta notícia, es fa evident que la sentència del 1312 no va aturar els enfrontaments entre el bisbe de Vic i l'abat de Ripoll.

La sentència contra Berenguera, muller del difunt Ramon de Vallespirans, i dos dels seus col·laboradors

La sentència que es va publicar contra Berenguera, muller del difunt Ramon de Vallespirans, i dos dels seus col·laboradors, Elisenda de Coma i el sacerdot Guillem de *Sorech*, després del procés inquisitorial dut a terme contra ells a l'església de Sant Pere de Ripoll, data del 29 de setembre de 1322.

El que es presenta en aquest treball és la sentència pròpiament dita, que s'entén que va ser la penúltima fase d'aquest procés inquisitorial. Hi podrien haver hagut dues fases prèvies en aquest procés, una de denúncia i una altra d'instrucció, però cap d'elles no s'ha pogut localitzar en un document escrit. Tot i això, la sentència, tal com s'argumenta, basa la seva resolució en la fase prèvia d'instrucció. Tampoc no es té documentada una fase posterior, com seria l'execució de la sentència, però sí que es coneix, com es veurà, qui l'havia de fer complir.

Actualment, aquest document es troba en suport pergamí al calaix número 9, capsa 6b, de l'Arxiu Capitular de Vic. En canvi, la documentació que en l'apartat anterior ha servit per seguir les disputes jurisdiccionals entre el bisbe de Vic i l'abat de Ripoll és tota dipositada a l'Arxiu de la Mensa Episcopal de Vic. Ambdós fons es troben a l'actual Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic. L'Arxiu Capitular és el fons vinculat al capítol de canonges de la catedral de Vic i a la gestió dels seus béns i/o interessos, mentre que l'Arxiu de la Mensa és el

fons vinculat a la gestió dels béns i/o interessos del bisbe de Vic. Per tant, una gestió com aquesta, que l'ordena el bisbe segons les seves competències, hauria de ser a l'Arxiu de la Mensa i no a l'arxiu dels canonges de la catedral.

El document s'estructura en diverses parts, que ens permeten seguir clarament l'elaboració de la sentència:

- *Els precedents de la fase d'instrucció*

Tal com s'ha dit abans, una sentència s'ha de basar en una fase prèvia, com és la d'instrucció, que fonamenti la decisió que s'ha de prendre. En aquest sentit, s'explica que la instrucció d'aquest procediment la va dur a terme Bernat de Puigercós, que és descrit com a inquisidor d'heretges en els dominis del rei d'Aragó. Bernat de Puigercós era un monjo dominic que va tenir disputes intel·lectuals amb un contemporani seu com Arnau de Vilanova.¹⁷ El que no es detalla, però, és com es va desenvolupar la fase d'instrucció ni el procés a través del qual es va obtenir la confessió de Berenguera. A part, la sentència, tal com es veurà en l'apartat dels càrrecs contra Berenguera, també es va valer de la declaració de testimonis.

- *L'encàrrec de l'elaboració de la sentència per part del bisbe de Vic al frare Bernat de Pi, de l'orde dels Predicadors de Barcelona, i al prevere Francesc de Coma, que es creu que no hauria de tenir cap relació amb una de les inculpades.*

- *La presentació dels càrrecs, la sentència i l'ordre d'execució de la sentència contra Berenguera*

Els càrrecs que se li imputen, com s'ha comentat abans, són fruit de la confessió que la dona va fer davant l'inquisidor Bernat de Puigercós. Entre els fets que s'hi enumeren consten: en primer lloc, haver intentat invocar els dimonis en un mirall de metall com si formés part d'un altar; tot i no haver aconseguit el resultat desitjat, en va poder obtenir una fusa. En segon lloc, i actuant conjuntament amb una dona jueva, haver fet aparèixer en un orinal, emprant-lo com si fos un oracle, la imatge de Francesc Dacs, que estava captiu en un castell, però el document no en determina la localització exacta. El tercer càrrec és haver preparat una mena d'altar per recrear-hi un tipus de missa amb herbes, pa, vi, sal i altres elements que no s'especifiquen, però, en aquest cas, s'explica que la invocació dels dimonis es va fer de genolls. Aquesta invocació tenia per objectiu provocar el desig ardent o la concupiscència a diversos homes i dones. El text també esmenta que, per ajudar-se a provocar aquest efecte, la suposada bruixa es va valer d'unes figures de cera que manipulava per influir en la voluntat d'aquestes persones.

Berenguera va ser condemnada a presó perpètua perquè no pogués tornar a fer mal a ningú.

L'execució de la sentència va ser encomanada a Pere d'Ordina, batlle de la vila de Ripoll, i també se l'avisava que, si no l'aplicava, seria excomunicat.

- *La presentació dels càrrecs contra Elisenda de Coma i la sentència que se li va imposar*

Elisenda va ser acusada d'haver estat cooperadora de Berenguera.

Aquest fet li va comportar dos càstigs. En primer lloc, va haver d'anar de la porta de Sant Pere de Ripoll fins a la de Santa Maria i, després, tornar-ne durant tres diumenges. Aquest trajecte l'hauria de fer sense capa mentre era colpejada pel saig enmig de la gent que es congregava per a la missa del diumenge al matí. En segon lloc, també va ser castigada a fer dejuni de pa i aigua durant un any, però només dos dies la setmana.

- *Els testimonis de la sentència contra Berenguera i Elisenda*

Els testimonis van ser set: el degà Berenguer de *Roseto*, Guillem de Sant Pere, el clergue Pere d'*Albedano*, el jurisperit Romeu de Sant Joan, el batlle Pere d'Ordina, Pere de Trotacans i el laic Jacob de Serrallonga de la vila de Ripoll.

- *La presentació dels càrrecs contra Guillem de Sorech i la seva sentència*

Aquests fets s'han delimitat en un apartat diferenciat dels anteriors dins el mateix document. La sentència explica que va ser denunciat per Berenguera, i el càrrec que se li va imputar va ser el d'haver cooperat amb ella en la tercera acusació que se li fa, és a dir, en el ritual de genolls d'invocació del dimoni.

Se'l va condemnar a fer tres penitències: no podria exercir el seu càrrec de sacerdot durant un any, hauria de resar tots els salms del salteri i, igual que Elisenda de Coma, hauria de fer dejuni de pa i aigua durant un any, però, també, només dos dies la setmana.

- *Els testimonis de la sentència contra Guillem de Sorech*

En aquest cas, els testimonis són tres: Berenguer de *Roseto*, degà; Pere de Coma, i Guillem, prevere de Sant Pere. Pere de Coma és l'únic que no va ser testimoni contra Berenguera i Elisenda. El fet de tenir el mateix cognom que Elisenda, potser per compartir algun grau de parentiu, segurament l'hauria invalidat per poder participar en el grup dels testimonis anteriors.

L'any 1322 marca la finalització del tercer període de conflictes entre el Bisbat de Vic i Santa Maria de Ripoll

Es pot pensar que aquest document podria haver marcat la finalització de la difícil relació entre el Bisbat de Vic i el monestir de Ripoll, però no va ser així, com es veurà en aquest punt.

Com s'ha explicat en el primer apartat:

- L'any 1132 s'havien posat en interdicte les esglésies del monestir per restablir la correcció del clergat;
- l'any 1239, les Constitucions de Vic estableixen que s'ha d'actuar contra els clergues herètics;
- l'any 1260, hi ha una sentència segons la qual el bisbe podia actuar contra els clergues de l'òrbita del monestir si l'abat no ho feia, i
- l'any 1312, la sentència determinava que el bisbe podia anar contra els actes d'heretgia i de sortilegis.

Per tant, d'alguna manera, aquest document executa el que la darrera sentència i altres d'anteriors promovien: atorgar facultats al bisbe de Vic per perseguir actes com els que són sentenciats en el document. De fet, s'acaba actuant contra tres persones: dues són laïques i la tercera és un prevere. L'actuació contra el prevere no és perquè no tingués una vida correcta en les seves funcions pastorals (o almenys això no s'esmenta), sinó per haver estat acusat per una dona, davant un inquisidor, d'haver-hi col·laborat a l'hora de cometre actes herètics.

El lloc on es va celebrar el judici va ser l'església parroquial de Sant Pere de Ripoll, just al costat del monestir de Santa Maria, aproximadament a una setantena de passos, que són la meitat dels que va haver de recórrer Elisenda de Coma en la seva penitència des d'una porta a l'altra durant tres diumenges. El lloc no sembla ser gratuït, ja que és just al costat del centre de poder de l'abat i representa les competències sobre els parroquians.

És interessant veure que el bisbe de Vic encarrega el procés de la inquisició a Bernat de Puigcercós, de l'orde dels Dominics. D'aquesta manera, el que feia el bisbe era legitimar encara més el procés contra els sospitosos i es blindava davant les possibles objeccions que li pogués fer l'abat. Evidentment, es pot pensar que aquesta intervenció la podria haver dut a terme amb la intenció de fer perdre legitimitat a l'abat, però el bisbe va ser capaç de vestir tot el procés amb la legalitat corresponent per poder actuar; en aquest cas, l'encàrrec a un inquisidor dominic com Bernat de Puigcercós no devia ser gratuït.

Entre els càrrecs que s'imputen als acusats, hi ha el d'invocar el dimoni, fer encanteris de visualització d'un fet que s'estava produint a certa distància, com una mena d'oracle, obtenir fuses o fer encanteris per provocar la concupiscència. No són acusacions lleus, són càrrecs que descriuen plenament pràctiques enteses com a herètiques.

Entre les denúncies i les condemnes, hi ha diversos elements que són interessants dins el context dels sortilegis. El primer és la paraula *Ffusa*, que surt escrita en dues ocasions, i que podria fer referència a algun tipus de vara o vareta relacionada amb el món de la bruixeria o dels encanteris. En ambdós casos s'hi refereix com un regal que li fa el dimoni a Berenguera per a la realització dels seus actes. El segon element és l'orinal que fa servir Berenguera, amb l'ajut d'una dona jueva, en l'encanteri de visualització de Francesc Dacs. Quant a la dona jueva, és poc probable que es tracti d'Elisenda de Coma, ja que, si aquest fos el seu origen, el redactor del text ho hauria esmentat clarament. Segurament, la dona jueva és una altra persona que no és encausada en aquest judici. Aquest fet és significatiu, perquè documenta una persona d'aquest col·lectiu dependent de la monarquia a Ripoll al segle XIV. Els rituals que s'enumeren per invocar els dimonis, juntament amb els objectes que s'empren, també ens poden cridar l'atenció: el mirall de metall, l'altar, la postura en genuflexió o les figures de cera també són elements relacionats amb el món de la fetilleria. Finalment, el darrer element que cal destacar és una de les penitències que ha de complir Guillem de *Sorech*, condemnat a resar tots els salms del salteri. Teresa Vinyoles explica que Eiximenis recomanava recitar certs salms del salteri per allunyar els malefics, però també que això es podia fer servir com a oracle o per generar beneficis.¹⁸ En aquest cas concret, es dedueix que la intenció de la sentència seria la primera opció, allunyar els malefics, s'entén, de la vida de Guillem.

Tot i que, pels fets, sembla que la intervenció de la inquisició estava justificada, se sap que va rebre l'oposició de l'abat de Ripoll. Es té notícia, mitjançant un document que data del 16 de novembre de 1322, que l'abat Ponç havia enviat un delegat seu, Ponç de *Parietealto*, a la cúria de Vic a demanar que li retiressin l'excomunió. Però, per què se li havia imposat aquesta excomunió? Doncs, sembla ser, perquè havia impedit que Guillem de *Montecurvo*, delegat del bisbe, exercís la inquisició a Ripoll. El document també esmenta que l'abat Ponç havia impedit que s'inquirís contra Berenguera de Vallespirans, la seva filla Sibilla i altres persones, tant clergues com laics: «[...] inquisitionis facce por dictum delegatum in villa Rivipulli contra Berengariam de Vallespirans et Sibilliam eius filiam ac quosdam alios tam clericos quam laycos [...]». Abans d'enviar el seu delegat a Vic, però, l'abat Ponç va intentar sortir d'aquesta situació enviant-lo a la Cúria Papal pontificia d'Avinyó, tot i que allà se'n van desentendre i li van comunicar que qui li havia d'aixecar l'excomunió era el mateix bisbe de Vic. Finalment, Ponç de *Parietealto* va haver d'anar a Vic, en nom

de l'abat, a demanar perdó.¹⁹ És en aquest punt quan es revelen dos fets importants. D'una banda, hi ha un detall del document de la sentència que pren més força: en les indicacions per a l'execució de la sentència consta una amenaça contra el batlle de la vila de Ripoll, Pere d'Ordina, que depenia de l'abat, que deia que, si no la portava a terme, rebria la pena d'excomunió. I d'altra banda, l'abaciologi dels abats de Ripoll diu que l'abat Ponç: «Obiit Avenione / anno 1321».²⁰ És evident que el document que estem tractant, que data del 1322, no encaixa amb la data de la defunció de l'abat, el 1321, però altres referències esmenten que va finalitzar el seu abadiat el 1325.²¹ Tot i això, és important que l'abaciologi situï l'abat físicament a Avinyó. L'abat podria haver-hi acompanyat la seva delegació per demanar al papa que li retirés l'excomunió, i també podria ser que ja no n'hagués tornat per evitar possibles represàlies. No hem d'oblidar el cas del seu antecessor, Guillem de Camps, que, com ja s'ha vist abans, va ser perseguit pel bisbe de Vic l'any 1318.²²

És evident que la tensió, segons es desprèn dels documents del 29 de setembre i del 16 de novembre de 1322, entre les dues institucions devia augmentar molt. En un document hi ha una sentència contra Berenguera i dos dels seus tres cooperants, i en l'altre, la notícia que l'abat va intentar impedir el judici i per això va ser excomunicat. En el document del 16 de novembre, a més, s'esmenta Sibil·la com a filla de Berenguera, la qual no apareix en la sentència. De moment, no s'ha localitzat cap document que faci referència a un possible procés contra Sibil·la, i tampoc no se sap si es va arribar a celebrar.

Fent-ne un repàs fins ara, veiem que, d'una banda, Berenguera, Elisenda i Guillem van ser sentenciats, i de l'altra —aparentment, perquè no es té constància dels documents— hi ha Sibil·la i la dona jueva, la suposada cooperant de Berenguera en l'afer de l'orinal, que no van ser jutjades.

Però, per què l'abat hauria intentat impedir d'una manera tan frontal l'actuació de la Inquisició? L'abaciologi dels abats de Ripoll revela que l'abat Ponç és Ponç de Vallespirans.²³ Curiosament, els cognoms de l'abat i el del marit de la principal inculpada és el mateix. Per tant, es podria pensar que tenien un origen familiar comú, que encara no s'ha pogut determinar, relacionat amb el nucli de població que hi ha al sud-oest de Ripoll: Vallespirans, a l'actual municipi de les Llosses. Aquesta seria la primera de les tres coincidències geogràfiques que es poden apreciar. La segona es troba en el cognom de Francesc Dacs, esmentat en un dels encanteris de Berenguera, atès que al sud-oest de Vallespirans es troba la casa Dacs, també dins l'actual terme municipal de les Llosses. Finalment, la tercera coincidència geogràfica s'ha d'anar a buscar en el cognom del bisbe de Vic d'aquell moment, Berenguer de Guàrdia. Antoni Pladevall i Pere Català expliquen que era fill de Ramon de la Guàrdia, senyor del castell de la Guàrdia, que se situaria aproximadament al sud de Vallespirans, també dins el terme de les Llosses. Al

castell hi situen, alhora, els Vallespirans vinculats en diversos moments, com ara Guillem Bernat de Vallespirans, a qui se li va confiar la sotsvegueria de la Guàrdia el 1257, o el fill d'aquest, Ramon de Vallespirans, que en va rebre la batllia el 1347.²⁴ Com es pot veure, la coincidència geogràfica dels personatges principals és gran, i serà molt interessant poder-hi aprofundir més endavant.

Per acabar, cal dir que l'acció de protegir possibles interessos de familiars per part de l'abat podria ser una de les raons d'aquest darrer enfrontament, i si fos així, hauria estat molt ben explotada per part del bisbe. D'aquesta manera, el bisbe afeblia la institució que representava l'abat i la família de la qual procedia. D'altra banda, però, cal recordar que ambdós defensaven dues institucions i que cadascuna d'elles vetllava pels seus propis interessos. Segurament, el bisbe tenia dret a perseguir actes de bruixeria, però que l'abat de Ripoll hi estigués d'acord, ja que això limitava la seva jurisdicció com a senyor, ja és una altra cosa.

Edició del document

Normes

En el regest s'ha procurat respectar al màxim el contingut del text, però adaptant els noms a la seva versió catalana. Quan no s'ha pogut, s'ha deixat la versió llatina i s'ha escrit en cursiva.

En la taula de tradició s'ha reservat la lletra majúscula A per a l'original. Com que no s'ha detectat cap còpia ni edició prèvia, no ha calgut fer servir cap més lletra.

S'han separat les línies de la transcripció original del text mitjançant barres seguides del número de la línia que va tot seguit en superíndex. Per exemple: /⁴ indica que a continuació segueix la quarta línia del text original. També s'ha procurat puntuar el text segons la normativa actual.

Els signes crítics que s'han utilitzat en la transcripció són: la contrabarra (\) i la barra (/). Serveixen per indicar que una paraula o fragment està escrit en una línia superior i que s'ha intercalat en el lloc que li correspon.

En l'edició del document s'han transcrit amb una *j* les *i* de valor consonant, i amb una *v* les *u* de valor consonant.

Amb notes al peu mitjançant numeració alfabètica s'ha situat l'aparat crític de l'edició del document. En aquest apartat s'han destacat les incidències detectades en el document.

Abreviatures i sigles emprades

ACV: Arxiu Capitular de Vic

mm: mil·límetres

Edició

29 setembre 1322

Sentència contra Berenguera, muller del difunt Ramon de Vallespirans, per haver comès molts i diversos sortilegis, entre els quals hi ha la invocació de dimonis. Se la condemna a presó a perpetuïtat. També es condemnen dos col·laboradors seus: Elisenda de Coma, que haurà de fer el circuit que hi ha entre la porta de Sant Pere i Santa Maria de Ripoll i després de tornada, nua, tres diumenges seguits a la missa del matí, mentre la població la colpeja, i finalment, haurà de fer dejuni de pa i aigua dos dies la setmana durant un any. També es condemna Guillem de *Sorech*, prevere de la vila de Ripoll: se'l priva durant un any de poder exercir, haurà de resar tots els salms del salteri i també haurà de fer dejuni de pa i aigua dos dies la setmana durant un any.

A. Original (535 x 370 mm). ACV, calaix 9, lligall 6b.

En el verso del document hi ha un seguit de frases que procuren identificar el document: «Sentencia contra unas Bruxas en la Vila de Ripoll declarada any 1322 per lo senyor Bisbe y per lo Inquisidor». «Sentencia lata contra Bartholomeuam de Amerio / super crimine heresi. «56». «IIIII JF».

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Quoniam ad audienciam reverendi patris ac domini domni Berengarii, divina providencia Vicensi episcopi, et venerabilis ac religiosi viri ffratris Bernardi de Podiocercoso, inquisitoris heretice pravitatis in regnis et terris subjectis dicioni illustris- /² simi domini regis Aragonum. Fama publica deffentere pervenit quod tu Berengaria, uxor quondam Raimundi de Valespirans, multa et diversa sortilegia fecisti et comisisti que heresim sapiunt manifeste cum quibusdam aliis tibi in hoc crimine cooperantibus ut pote quia in eis demones /³ invocasti et ab eisdem responsa expetivisti et eisdem sacrificia obtulisti et alia sortilegia comisisti que heresim et ydolatriam sapiunt manifeste. Ideo venerabilis vir ffrater Bernardus de Podiocercoso, inquisitor predictus, accedens personaliter ad villam Rivipolli contra predictam /⁴ Berengariam et contra complices suos, tam nomine suo quam nomine predicti domini episcopi memorati, qui sibi in hac parte usque ad sentenciam diffinitivam plenarie comiserat vices suas super predictis

criminibus inquisivit juxta canonica instituta et confessionem predictae Berengarie ac complicum ^{/5} suorum judicialiter recepit. Qua inquisitione completa et publicata ac data copia de testium atestationibus predictae Berengarie, concesso etiam eidem Berengarie advocato ac dato sibi loco ad defendendum se quantum in hac materia paciuntur canonica instituta ac concluso in negotio ^{/6} habito virorum prudentum et religiosorum virorum consilio et tractatu habito diligenti super sententiam pronuncianda contra dictam Berengariam pro ut inferius continentur predictis dominus episcopus Vicensis ac sepefactus inquisitor comiserunt vices suas nobis fratri Bernardo de Pinu de ordine ^{/7} predicatorum ac Francisco de Cumbis presbitero quod nomine et vice eorum contra predictam Berengariam et contra complices suos in hunc modum sententiam profferremus. Nos igitur Franciscus de Cumbis in hac parte vices domini episcopi memorati et frater Bernardus de Pinu lector ^{/8} fratrum predicatorum Barchinone, gerens in hac parte vices inquisitoris predicti contra predictam Berengariam in ecclesia Sancti Petri de Rivipullo loco ad hoc eidem assignato coram nobis presencialiter existentem nominibus quibus supra sententiam proferimus in hunc modum. Quia enim tam per inquisitionem per memoratum inquisitorem factam quam per tuam propriam confessionem receptam in iudicio ligendo nobis constat quod tu Berengaria, sepefacta uxor Raimundi de Valespirans quondam, in quodam speculo de calibe in lapide inpresso quod speculum ara demonum videbatur demones invocasti ut ab eis fusa haberes et cum eis obtineres que maliciose consequi affectabas licet ut asseruisti in ipso speculo non apparuerint. Cooperata es etiam cuidam iudee per sua maleficia et gravia sortilegia facienti ad tuam instanciam apparere in quodam ^{/11} urinali castra et loca ubi Franciscus Dach tunc captus detinebatur que non est dubium per demones fieri divino iudicio permitente. Asseruisti etiam te fidem habere in demonibus quod te juvarent ad consequendum ea que maliciose et ad predicionem anime tue consequi ^{/12} affectabas collegisti etiam herbas et cum pane et vino et anulis sale et aliis rebus super mensa apponisti easdem herbas et alias res adjunctas eisdem herbis in mensa invocatis nominibus demonum flexis genibus adjurasti et eadem sic adjurata super altarem ubi novem misse ^{/13} celebrarentur poni fecisti que ad sacrificia demonum non est dubium pertinere quod asseruisti te fecisse pluries ut tam pro te quam pro aliis amorem virorum ad tui et aliarum mulierum concupiscenciam provocares ut hec tam per testes quam per tuam propriam confessionem legitime nobis constant. ^{/14} Imagines etiam virorum et mulierum feri fecisti que dixisti valere ad provocandum concupiscenciam virorum, et imagines cordis cereas ad idem ut asseruisti valencia fabricasti, characteres etiam et nomina ignota que credebas esse nomina demonum cum proprio sanguine et cum sanguine ^{/15} diversorum animalium tam in propria unge quam in pomo quam in cartula virginam quam in alia materia ad eundem effectum ordinata quam pro te quam pro aliis pluries descripsisti, nomina etiam que credebas esse demonum ad inveniendum furtum describens per tam perniciosum sortilegium scire ^{/16} vel

invenire voluisti quod presumitur sapere heresim manifeste et licet dixeris semper te credere in Deum et in eius operibus tamen quia multa de predictis et aliis sortilegiis que comisisti sapiunt heresim manifeste ut pote quia ea faciendo demones invocasti et adorasti et ab ^{/17} eis responsa expetivisti et eis quia sacrificium obtulisti et in eis te fidem habere dixisti et in talibus multis annis perseverasti ut hec omnia tam per tuam propriam confessionem quam per testes liquido nobis constat de quibus etiam contra te publica fama quam plurimum laborabat ^{/18} que omnia impia sunt et iniqua et perniciose exemplo in quibus si perseverares et velles mori et vivere in eisdem esses tanquam heretica iudicanda. Quia tamen ut asseris semper credebas in Deum et in operibus suis et nunquam fidem Christi et ecclesie deservisti set talia faciebas ^{/19} ad provocandum concupiscenciam hominum et mulierum et ad inveniendum occulta et ad experiendum an verum esset quod in talibus demones apparerent et Ffusa^a darent licet ut asseris nunquam eorum apparicionem sencibiliter comperisti predictis maleficiis et sortilegiis que heresim dicuntur ^{/20} sapere manifeste speraliter abjuratis. Jurato etiam per Deum et sancta quatuor evangelia corporaliter per te tacta quod nunquam decetero talia accemptabis nec accemptantibus dabis consilium auxilium vel favorem quinimo eos manifestabis et accusabis et juxta tuam condicionem pro ut poteris ^{/21} persequeris et quod pro predictis excessibus mandatis nostris et ecclesie humiliter obediens quamcunque penitentiam \per nos tibi in iuctam/ subies et complebis. Ideo nos Ffrancischus de Cumbis et ffrater Bernardus de Pinu nominibus quibus supra ac de mandato eorundem de multorum religiosorum et secularium perito- ^{/22} rum in iure canonico et civili consilio super premissis habito diligenti sedentes pro tribunali Deum habentes per oculis ac sacro sanctis evangeliis ponitis coram nobis ut de vultu Dei nostrum prodeat iudicium et oculi nostri videant equitatem te Berengariam predictam quia in predictis ^{/23} temere deliquisti ad agendum penitentiam in carcere perpetuo iudicamus ibidem te perpetuam moraturam ut decetero non possis haberem oportunitatem similia comitendi. Et ut sic appareat ansis vere penitens et an in tenebris ambules vel in luce. Retinemus tamen memoratis domino ^{/24} episcopo et inquisitori quorum vice et nominibus hanc sententiam promulgamus et hanc penitentiam tibi damus ut ipsi possint predictam penitentiam comutare mitigare et gravare et si et quando eis videbitur totaliter amovere juxta signa penencie que ex tuis dictis et factis potuerint apparere. Et ^{/25} mandamus auctoritatibus quibus supra vobis Petro de Urdina, baiulo ville Rivipulli presenti, sub pena excommunicationis quam a jure latam denunciamus et aliis penis in iure statutis quod dictam sententiam nostram omni mora post ponita execucioni mandetis. Item quia tu Elicsendis ^{/26} de Cumba dicte Berengarie cooperata fuisti in predicto crimine et eidem in eodem flexis genibus ascitisti damus tibi penitentiam pro predictis quod vadas a porta ecclesie Sancti Petri usque ad portam ecclesie Sancte Marie monasteri Rivipulli sine capa, saguione te sequente et vapu-^{/27} lante tribus diebus dominiciis continuis, populo ad missam matutinalem

congregato in dicta ecclesia Sancti Petri et ab eadem porta Sancte Marie modo simili redeas ad portam ecclesie Sancti Petri et per totum annum continuum jeiunes duobus diebus in pane et aqua quali- ^{/28} bet septimana. Late fuerunt hec sentencie in ecclesia Sancti Petri de Rivipullo tercio kalendas octobris, anno Domini millesimo trescentesimo vicesimo secundo presentibus Berengaria de Valespirans et Elisende de Cumba predictis. Et presentibus testibus: Berengario de Roseto decano, Guilelmo ^{/29} de Sancto Petro, Petro de Albedano clericis, Romeo de Sancto Johanne jurisperito, Petro de Urdina baiulo, Petro de Trotacans, Jacobo de Seralonga laicis de villa Rivipulli et pluribus aliis. Item post hec loco die et anno superius scriptis dicti comissarii auctoritatibus ^{/30} quibus supra presente Guilelmo de Sorech presbitero de villa Rivipulli tuluerunt sentenciam sequentem. Item quia tu Guilelmus de Sorech sacerdos ad instanciam Berengarie supradicte cooperatus fuisti in predicto crimine criminoso semel leguendo flexis genibus super herbas ^{/31} et alia supradicta scripturas in quibus nomina demonum continebantur et vocabantur, ideo te Guilelmum de Sorech privamus exequione ordinum per unum annum continuum et nihilominus damus tibi per totum predictum annum quod dicas unum psalterium et jeiunes duobus diebus in pane et aqua ^{/32} in qualibet septimana. Lata fuit hec sententia die anno et loco superius anotatis presente Guilelmo de Sorech predicto. Et presentibus testibus Berengario de Roseto, Petro de Cumba et Guilelmo de Sancto Petro presbitis Rivipullensis et pluribus aliis.^{/33}

Ego ffrater Bernardus de Pinu qui predictam sentenciam una cum supradicto Ffrancisco de Cumbis tuli predictam omnia confirmo cum testimonium veritatis propria manu subscribo.
^{/34}

Ego Ffrancisclus de Cumbis qui predictam sentenciam una cum superdicto fratre Bernardo de Pinu tuli predictam omnia confirmo et in testimonium veritatis propria manu subscribo.
^{/35}

Sig+num Petri de Quintana scriptoris jurati curie officialatus Vicensis qui de mandato Ffrancisci de Cumbis et fratris Bernardi de Pinu predictorum has sentencias scripsit et clausit cum supraposito in XXIa linea ubi dicitur per nos tibi iniuctam et cum raso et ^{/36} et emendato in XXXa linea ubi dicitur Guilelmo die et anno quo supra.

a.- El document està raspat. Sembla que hi hauria hagut una lletra a sota que podria ser una *m*.

Bibliografia

- CATALÀ, Pere (dir.) (1976). *Els castells catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor.
- JUNYENT, Eduard (1956). *Diplomatari de Sant Bernat Calbó, abat de Santes Creus i bisbe de Vic*. Reus: Asociación de Estudios Reusenses.
- MASCARELLA, Jordi (1991). «L'abaciologi glossat del Monestir de Ripoll», *Annals 1989-1990*. Ripoll: Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, p. 11-70.
- MENSA, Jaume (1999): «Arnau de Vilanova, un “foll apocalíptic”?», *Revista d'Igualada*. Igualada, núm. 3, p. 22-27.
- MONCADA, Juan Luís de (1891). *Episcopologio de Vich*. Vic: Impremta R. Anglada.
- LLAGOSTERA, Antoni (1997). «Notes sobre els Abaciologis del monestir de Santa Maria de Ripoll (Nou abaciologi)», *Annals 1995-1996*. Ripoll: Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, p. 13-77.
- PELLICER, Josep Maria (1888). *Santa Maria de Ripoll*. Mataró: Establecimiento Tipográfico de Feliciano Horta.
- PLADEVALL, Antoni (1967). «Conflictes entre les exempcions monàstiques i els drets episcopals dels segles XII al XIV», *I Col·loqui d'Història del monaquisme català*. Santes Creus, vol. I, p. 263-295.
- VINYOLES, Teresa (2007). «Metgesses, llevadores, fetilleres, fascinadores...: bruixes a l'edat mitjana», *Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, p. 12-31.

Notes

- 1 Vegeu l'article d'Antoni PLADEVALL (1967).
- 2 La documentació s'ha localitzat en els fons de l'Arxiu Capitular de Vic i de l'Arxiu de la Mensa Episcopal de Vic.
- 3 Juan Luís de MONCADA (1891), tom I, p. 429-430; Antoni PLADEVALL (1967), vol. I, p. 270.
- 4 ABEV. Mensa Episcopal de Vic. Llibre 4, núm.77; Juan Luís de MONCADA (1891), tom I, p. 431-432; Antoni PLADEVALL (1967), vol. I, p. 270-271)
- 5 Josep Maria PELLICER (1888), p. 119.
- 6 Jordi MASCARELLA (1991), p. 30; Antoni LLAGOSTERA (1997), p. 40.
- 7 Eduard JUNYENT (1956), núm. 147, p. 91.
- 8 Eduard JUNYENT (1956), núm. 148, p. 91-92.

- 9 Jordi MASCARELLA (1991), p. 30-31; Antoni LLAGOSTERA (1997), p. 41.
- 10 ABEV. Mensa Episcopal de Vic. Llibre 4, núm. 78; Juan Luís de MONCADA (1891), tom II, p. 24; Antoni PLADEVALL, (1967), vol. I, p. 272-273.
- 11 ABEV. Mensa Episcopal de Vic. Llibre 4, núm. 79; Juan Luís de MONCADA (1891), tom II, p. 44; Antoni PLADEVALL, (1967), vol. I, p. 273.
- 12 ABEV. Mensa Episcopal de Vic. Llibre 4, núm. 87; Juan Luís de MONCADA (1891), tom II, p. 45-48; Antoni PLADEVALL, (1967), vol. I, p. 273-275.
- 13 ABEV. Mensa Episcopal de Vic. Llibre 4, núm. 80; Juan Luís de MONCADA (1891), tom II, p. 157; Antoni PLADEVALL, (1967), vol. I, p. 275.
- 14 ABEV. Mensa Episcopal de Vic. Llibre 4, núm. 82; Juan Luís de MONCADA (1891), tom II, p. 157-159; Antoni PLADEVALL, (1967), vol. I, p. 275.
- 15 ABEV. Mensa Episcopal de Vic. Llibre 4, núm. 91; Juan Luís de MONCADA (1891), tom II, p. 164-167; Antoni PLADEVALL, (1967), vol. I, p. 276-277.
- 16 Jordi MASCARELLA (1991), p. 32.
- 17 Jaume MENSA (1999).
- 18 Teresa VINYOLES (2007), p. 23.
- 19 ABEV. Mensa Episcopal de Vic. Llibre 4, núm. 83; Juan Luís de MONCADA (1891), tom II, p. 200-202; Antoni PLADEVALL (1967), vol. I, p. 278.
- 20 Vegeu la nota 17.
- 21 Antoni LLAGOSTERA (1997), p. 44.
- 22 Vegeu la nota 17.
- 23 Jordi MASCARELLA (1991), p. 23; Antoni LLAGOSTERA (1997), p. 32.
- 24 Pere CATALÀ (dir.) (1976), vol. V, p. 52-54.